

**ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ
ЛИТЕРАТУРВЕДЕНИЕ
LITERARY CRITICISM**

UOT 087.5

**YENİ DÖVRDƏ AZƏRBAYCAN UŞAQ ƏDƏBİYYATININ VƏZİYYƏTİ:
PROBLEMLƏR, PERSPEKTİVLƏR****Gülzar Ramiz qızı Qəmbərova***AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun**Uşaq ədəbiyyatı şöbəsinin aparıcı elmi işçisi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent***ORCID:** 0000-0002-2426-3636**E-mail:** ms.gulnar_babayeva@mail.ru<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v25.i4.43>

Açar sözlər: Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı, müasir dövr, müstəqillik, ədəbi proses, problemlər, perspektivlər

Ключевые слова: азербайджанская детская литература, современный период, независимость, литературный процесс, проблемы, перспективы

Key words: Azerbaijani children's literature, modern period, independence, literary process, challenges, prospects

Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatında, o cümlədən uşaq ədəbiyyatında yeni inkişaf mərhələsinin başlanğıcı kimi xarakterizə olunur. İdeoloji məhdudiyyətlərin aradan qalxması, yaradıcı azadlığın genişlənməsi və dünya ədəbi prosesinə inteqrasiya uşaq ədəbiyyatının mövzu və ideya dairəsini əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirmişdir. Bu mərhələdə uşaq ədəbiyyatı yalnız tərbiyəvi funksiya daşımır, həm də estetik, psixoloji və sosial funksiyaları yerinə yetirən mühüm ədəbi sahəyə çevrilir. Qloballaşma, informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və oxu mədəniyyətində baş verən dəyişikliklər uşaq ədəbiyyatının mövzu, janr və ideya-bədii xüsusiyyətlərinə ciddi təsir göstərmişdir.

Yeni dövrdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatında mövzu rəngarəngliyi artsa da, bir sıra problemlər öz aktuallığını qoruyub saxlayır. Bunlara peşəkar uşaq yazıçılarının sayının məhdudluğu, keyfiyyətli nəşrlərin azlığı, kitabların dizayn və poliqrafik səviyyəsinin bəzən müasir tələblərə cavab verməməsi daxildir. Eyni zamanda, elektron resursların və rəqəmsal məkanın genişlənməsi uşaqların kitaba marağını zəiflədən amillərdən biri kimi çıxış edir [2, s.33].

Çağdaş dövrdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafı həm elmi, həm də yaradıcı müstəvidə məhsuldar mərhələ kimi səciyyələndirilə bilər. Bu mərhələdə uşaq ədəbiyyatı sahəsində nəzərəcarpacaq dərəcədə fəallaşan elmi tədqiqatlar, nəşr olunan bədii nümunələr, keçirilən elmi konfranslar və beynəlxalq əməkdaşlıq təşəbbüsləri bu ədəbi sahənin ümumi tərəqqisinə mühüm töhfələr vermiş, onun nəzəri və praktik əsaslarını daha da möhkəmləndirmişdir. Sözügedən fəaliyyətlər bir tərəfdən uşaq auditoriyasına istiqamətlənmiş keyfiyyətli ədəbi mətnlərin meydana

çıxmasına, digər tərəfdən isə uşaq ədəbiyyatının elmi əsaslarla sistemli şəkildə tədqiqinə əlverişli şərait yaratmışdır.

Çağdaş dövrün ən diqqətəlayiq elmi hadisələrindən biri filologiya elmləri doktoru, tanınmış ədəbiyyatşünas və tənqidçi Elnarə Akimovanın “Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı: tarixi təcrübəsi və müasir istiqamətləri” adlı monoqrafiyasının nəşri olmuşdur. Bu əsər Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının keçdiyi tarixi mərhələləri və çağdaş inkişaf istiqamətlərini dərin və sistemli şəkildə təhlil edir. Nəzəri və praktik yanaşmaların vəhdətində qələmə alınmış bu tədqiqat əsəri uşaq ədəbiyyatının çağdaş elmi diskursuna mühüm töhfə kimi qiymətləndirilə bilər [1, s.5].

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin birgə təşkilatçılığı ilə keçirilən yaradıcılıq müşavirələri də uşaq ədəbiyyatının aktual problemlərinin müzakirə edildiyi əhəmiyyətli elmi platformalar sırasında yer alır. Bu tədbirlər çərçivəsində uşaq ədəbiyyatında nəşriyyat fəaliyyəti, fantastik janrın inkişafı, tərcümə problemləri, uşaq poeziyası, nəsr, dramaturgiyası və folkloru ilə bağlı məsələlər geniş müzakirə olunmuş, sahədə aparılan elmi və yaradıcı axtarışların davamlı xarakter daşdığı nümayiş etdirilmişdir.

Son illərdə uşaq ədəbiyyatına ictimai marağın artması nəşriyyatların da bu sahəyə yönəlmiş fəaliyyətlərinin intensivləşməsinə səbəb olmuşdur. Müxtəlif yaş qrupları üçün nəzərdə tutulmuş, məzmun baxımından zəngin və estetik dəyəri yüksək uşaq kitablarının nəşri həm müəlliflərin yaradıcılıq imkanlarının genişlənməsinə, həm də uşaq ədəbiyyatında janr və tematika müxtəlifliyinin artmasına şərait yaratmışdır. Bu proses çağdaş uşaq ədəbiyyatının keyfiyyət göstəricilərinin yüksəlməsinə xidmət edir. Bu mənada, uşaq ədəbiyyatı tədqiqatçısı Aygün Bağırının fikirləri diqqəti cəlb edir: “Müstəqillik dövründə bir çox sahələrdə yaranan dinamik inkişaf uşaq ədəbiyyatı, onun nəzəri problemləri, zamanın formalaşdırdığı müasir uşağa baxış bucaqlarını da dəyişdirdi. Yaranmaqda olan uşaq ədəbiyyatı nümunələri əvvəlki illərdə mövcud olan yalançı qəhrəmanlıqdan, pafosdan, gurultudan, stereotipləşmiş uşaq yaşantılarından azad olaraq konkret bir ölkənin, xalqın kiçik vətəndaşının yaşantılarının, arzu və istəklərinin, sosial durumunun bədii ifadəsinə çevrildi” [3, s.821].

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının beynəlxalq müstəviyə inteqrasiyası istiqamətində atılan addımlar da xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Yerli müəlliflərin uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin xarici dillərə, xüsusilə Türkiyə türkcəsinə tərcümə edilərək nəşr olunması Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının beynəlxalq tanınmasına, regional və mədəni əlaqələrin dərinləşməsinə imkan yaradır. Bu təşəbbüslər uşaq ədəbiyyatının ümumbəşəri dəyərlər kontekstində təqdim edilməsinə və beynəlxalq ədəbi inteqrasiyaya töhfə kimi qiymətləndirilə bilər.

Çağdaş dövrdə uşaq ədəbiyyatı sahəsində həyata keçirilən elmi tədqiqatlar, yaradıcılıq layihələri, nəşriyyat fəaliyyəti və beynəlxalq əməkdaşlıq təşəbbüsləri bu ədəbi istiqamətin kompleks şəkildə inkişafına zəmin yaratmışdır. Mövcud dinamika Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yalnız milli kontekstdə deyil, eyni zamanda beynəlxalq miqyasda da əhəmiyyət qazandığını göstərir və onun gələcək inkişafı üçün möhkəm elmi və yaradıcı baza formalaşdırır [6, s.67].

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin və UNESCO-nun oxu mədəniyyəti üzrə hesabatlarında qeyd olunur ki, XXI əsrdə uşaqların asudə vaxtında elektron vasitələr (telefon, planşet, kompüter) kitab oxunuşunu əhəmiyyətli dərəcədə sıxışdırır. Bu tendensiya xüsusilə uşaq və yeniyetmə ədəbiyyatına marağın azalması ilə müşahidə olunur və müasir uşaq ədəbiyyatının yeni forma və dillə yazılmasını zəruri edir. Rəqəmsal mühitin genişlənməsi uşaqların

oxu vərdislərinə ciddi təsir göstərmiş, klassik mütaliə forması yeni çağırışlarla üz-üzə qalmışdır.

Akademik İsa Həbibbəylinin Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında uşaq ədəbiyyatının tədqiqinə dair irəli sürdüyü fikir bu sahədə mövcud elmi disbalansı aydın şəkildə ifadə edir [5]. Tədqiqatçının vurğuladığı kimi, uşaq ədəbiyyatının klassik mərhələsi – xüsusilə XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərini əhatə edən dövr – həm monoqrafik tədqiqatlarda, həm də dərslik və metodik vəsaitlərdə geniş şəkildə araşdırılmışdır. A.Şaiq, S.S.Axundov, A.Səhhət kimi klassiklərin yaradıcılığı elmi dövriyyəyə daxil edilmiş, onların pedaqoji-estetik prinsipləri sistemləşdirilmişdir. Bu mərhələnin ideya-mövzu xüsusiyyətləri, janr yenilənmələri, yeni qəhrəman modeli və müasir uşağın psixoloji dünyası ilə əlaqəsi kifayət qədər kompleks şəkildə araşdırılmamışdır [2, s.87].

Peter Huntun “rəqəmsal mədəniyyətin güclənməsi” ilə bağlı fikri isə uşaq ədəbiyyatının inkişafında qlobal miqyasda baş verən transformasiyaları əks etdirir. Rəqəmsal texnologiyalar, vizual media, interaktiv oyunlar və sosial platformalar müasir uşağın dünyagörüşünü və qavrayış mexanizmini dəyişdirmiş, ənənəvi oxu təcrübəsini yeni rəqabət mühiti ilə üz-üzə qoymuşdur [7, s.54]. Bu dəyişiklik uşaq ədəbiyyatında yalnız mövzu seçiminə deyil, həm də mətnin quruluşuna, dilinə, həcminə və vizual müşayiətinə təsir göstərmişdir. Huntun vurğuladığı forma və məzmun yenilənməsi zərurəti, çağdaş uşaq ədəbiyyatının uşağın dəyişən maraqlarına uyğunlaşmalı olduğunu göstərir. Bu kontekst Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı üçün də aktualdır: müasir uşaq oxucusunun diqqətini cəlb edən dinamik süjet, canlı obrazlar, vizual elementlərlə zəngin mətnlər artıq qaçılmaz tələbat kimi çıxış edir.

Hər iki tədqiqatçının fikirləri çağdaş uşaq ədəbiyyatının həm elmi-nəzəri, həm də bədii-estetik baxımdan yenilənməsinin zəruriliyini təsdiqləyir. İsa Həbibbəylinin mövqeyi milli ədəbiyyatşünaslıqda metodoloji boşluqlara işarə etdiyi halda, Peter Huntun yanaşması qlobal mədəni proseslərin uşaq ədəbiyyatına təsirini ortaya qoyur. Bu fikirlərin qarşılıqlı əlaqədə şərhli, müasir Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişaf perspektivlərinin daha dolğun və sistemli şəkildə müəyyənləşdirilməsinə imkan yaradır.

Uşaq ədəbiyyatının gələcək inkişafı üçün milli-mənəvi dəyərlərə əsaslanan, lakin müasir uşağın dünyagörüşünə uyğun əsərlərin yaradılması mühüm əhəmiyyət daşıyır. Məktəb, ailə və media əməkdaşlığının gücləndirilməsi, uşaq kitablarının beynəlxalq sərgilərdə və müsabiqələrdə təbliği, eləcə də müasir pedaqoji yanaşmaların ədəbi prosesə inteqrasiyası perspektivli istiqamətlər kimi dəyərləndirilə bilər.

Nəticə etibarilə, yeni dövrdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı həm problemlər, həm də geniş inkişaf imkanları ilə səciyyələnir. Mövcud çətinliklərin aradan qaldırılması və perspektivlərin reallaşdırılması bu sahənin milli mədəniyyətin mühüm tərkib hissəsi kimi daha da möhkəmlənməsinə xidmət edəcəkdir.

Problemin aktuallığı ondan ibarətdir ki, Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı yeni dövr kontekstində kompleks və sistemli şəkildə təhlil olunur. Tədqiqatda müasir uşaq ədəbiyyatında müşahidə edilən mövzu, janr və ideya-bədii yenilənmələr ilk dəfə vahid konseptual çərçivədə araşdırılır.

Problemin elmi yeniliyi. Uşaq ədəbiyyatında mövcud problemlər yalnız bədii-estetik as-

pektə deyil, eyni zamanda nəşr prosesi, oxucu auditoriyasının xüsusiyyətləri və rəqəmsal mühitin təsiri kontekstində qiymətləndirilir. Məqalədə milli uşaq ədəbiyyatı beynəlxalq uşaq ədəbiyyatı nəzəriyyələri ilə müqayisəli şəkildə təhlil edilir və bu əsasda çağdaş Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafı üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış perspektivlər irəli sürülür.

Problemin praktik və tətbiqi əhəmiyyəti. Məqalədə əldə olunan nəticələr bir sıra praktik sahələrdə istifadə oluna bilər. Tədqiqatın nəticələri ali məktəblərdə filologiya ixtisası üzrə “Uşaq ədəbiyyatı” və “Müasir ədəbi proses” fənlərinin tədrisində, orta ümumtəhsil məktəblərində oxu proqramlarının və tövsiyə siyahılarının hazırlanmasında faydalı ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Akimova E. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı: tarixi təcrübəsi və müasir istiqamətləri. Bakı: Elm və təhsil, 2024, 394 s.
2. Bağırılı A., Qarayeva G. Müstəqillik illərində uşaq ədəbiyyatı. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 Cildə. I cild. Bakı: Elm və təhsil, 2016, s.821.
3. Bağırılı A. Heydər Əliyev və uşaq ədəbiyyatı. //Azərbaycan. 2021. 1 iyun.
4. Əsgərli Füzuli Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının mərhələli inkişafı. - Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı, 2009, 435 səhifə.
5. Həbibbəyli İ. Müstəqilliyin şərəfli yolu və müstəqillik ədəbiyyatı. Müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatı. 2 Cildə. I cild., Bakı: “Elm və təhsil”, 2016, 354 s.
6. Həbibbəyli İ. Uşaq dünyasında ədəbiyyat və uşaq ədəbiyyatı. “Ədəbiyyat qəzeti”. 2020, 5 iyun. s. 4-5.
7. Hunt Peter. Literature for Children. – Oxford University Press, 1993, 224 p.

G.R.Qəmbərova

Yeni dövrdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının vəziyyəti: problemlər, perspektivlər Xülasə

Məqalədə müstəqillik dövründə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişaf mərhələləri, mövcud vəziyyəti, qarşılaşdığı əsas problemlər və gələcək perspektivləri elmi-nəzəri baxımdan təhlil edilir. Müasir dövrdə uşaqlar üçün yazılan bədii nümunələrdə milli-mənəvi dəyərlərin qorunması ilə yanaşı, yeni qəhrəman tipinin formalaşdırılması, psixoloji yanaşma, ekoloji və sosial mövzuların aktuallaşması diqqəti cəlb edir. Məqalədə uşaq ədəbiyyatının nəşr, təbliğ və oxucu auditoriyası ilə bağlı problemlər də araşdırılır, həmçinin bu sahənin inkişafı üçün praktik və nəzəri təkliflər irəli sürülür.

Г.Р.Гамбарова**Состояние Азербайджанской детской литературы в новый период: проблемы и перспективы****Резюме**

В статье рассматривается современное состояние азербайджанской детской литературы в период независимости, ее основные проблемы и перспективы развития. В современных произведениях для детей усиливается внимание к психологическим, экологическим и социальным темам при сохранении национально-нравственных ценностей. В статье также анализируются проблемы издательской деятельности, популяризации детской книги и формирования читательской аудитории, предлагаются пути дальнейшего развития данной сферы.

G.R.Qambarova**The state of Azerbaijani children's literature in the new era: challenges and prospects****Summary**

The article analyzes the current state of Azerbaijani children's literature in the period of independence, focusing on its main development trends, existing problems, and future prospects. Contemporary works written for children increasingly address psychological, ecological, and social issues, while also striving to preserve national and moral values. The study also examines challenges related to publishing, promotion, and readership, and proposes theoretical and practical approaches to ensure the sustainable development of Azerbaijani children's literature in the modern era.

Redaksiyaya daxil olub: 08.12.2025